

*Дубасенюк О.А., д.пед.н., професор,
Житомирський державний університет ім. І. Франка, м. Житомир*

СУТНІСТЬ ДОСЛІДНИЦЬКОГО МЕТОДУ НАВЧАННЯ У ПІДГОТОВЦІ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ ДО ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статье рассматривается роль, история и особенности исследовательского метода обучения учащихся, и в частности, одаренных детей; раскрывается сущность предложенного метода; подаются определенные педагогические рекомендации, которые можно учитывать в эвристическом обучении одаренных учащихся.

Ключевые слова: *исследовательский метод обучения учащихся, одаренные дети, эвристическое обучение одаренных детей.*

A role, history and peculiarities of research method of teaching the pupils and students are examined in the article, specifically the gifted children; the essence of the offered method is analyzed; certain pedagogical recommendations which can be taken into account in the heuristic teaching of the gifted pupils and students are given.

Keywords: *research method of teaching the pupils and students, gifted children, the heuristic teaching of the gifted children.*

Підготовка обдарованих учнів до дослідницької діяльності потребує звернення до ідеї дослідницького методу навчання, яка з'явилася в педагогіці в останній третині ХІХ в. Відомі вчені – біолог А.Я. Герд, історик М.М. Стасюлович в Росії, хімік Армстронг, природодослідник Т. Гекслі у Великобританії – сформулювали загальну ідею методу, що отримав назву у різних педагогів як евристичний, лабораторно-евристичний, дослідно-випробувальний, метод лабораторних уроків, природничонауковий, дослідницький принцип, підхід тощо Проникаючи в практику навчання, дослідницький метод навчання сприяв ліквідації системи заучування («зазубрювання») навчального матеріалу, формуванню готовності до самостійної розумової діяльності школярів, створював в школі атмосферу захопленості учінням, надавав можливість учням відчувати радість самостійного пошуку і відкриття, Велику роль у пропаганді і впровадженні дослідницького методу навчання у педагогічній практиці відіграли такі науковці: Б. В. Всесвятський, Б. Е. Райків, К. П. Ягодівський, філологи Н. Кузьман, І. І. Срезневський та ін. Проте недостатня теоретична база привела до одностороннього розвитку дослідницького методу навчання, визнанню його ледь не єдиним універсальним методом навчання у 20-ті роки ХХ ст.

Як наслідок – виникнення багатьох помилок від некритичного застосування методу проєктів, комплексної системи навчання та ін. Захоплюючись зовнішньою активністю учнів, педагоги не враховували їх розумову активність, при цьому перебільшувалося значення індукції в засвоєнні знань, не приділялося уваги засвоєнню теорії, формуванню системи узагальнюючих понять. Крайні захоплення дослідницьким методом навчання було ліквідовано у 1931-1932 рр., але всупереч науковим рекомендаціям про доцільність збереження дослідницького методу навчання, здійснилася його заміна в практиці школи методами інформаційного викладу матеріалу вчителем і репродуктивній діяльності учнів.

Наприкінці 50-х рр. ХХ в. посилилася увага дослідників до активізації пізнавальної діяльності учнів (Б. П. Єсіпов, М. О. Данілов, М. М. Скаткін), а на початку 60-х рр. в умовах НТР і суспільної потреби в розвитку інтелектуального потенціалу ідея дослідницького методу навчання була відновлена і отримала подальший розвиток. При реалізації дослідницького методу навчання в учнів формуються такі елементи творчої діяльності, як самостійний перенос знань і вмінь в нову ситуацію, бачення задачі в знайомій ситуації, виявлення нової функції і структури об'єкту, самостійне комбінування з відомих способів діяльності нового, альтернативного підходу до пошуку розв'язання проблеми. Зазначені процедури творчої діяльності виявляються при вирішенні задач, що припускає пошук

нестереотипного способу рішення. Це можуть бути стислі текстові завдання, питання, припускаючи наявність в учнів певного початкового фонду знань і умінь; дослідження більш менш тривалого характеру в лабораторії, на шкільних гео- і біомайданчиках, агроділянці тощо; постановка завдання для її вирішення на основі викладу матеріалу вчителем, тексту підручника, додаткової літератури та ін. Важливе значення дослідницький метод набуває в трудовому навчанні. Більшість дослідницьких завдань у школі – це невеличкі пошукові завдання, що вимагають, всіх (або більшості) етапів дослідження: спостереження і вивчення фактів та явищ; постановки завдання (виявлення незрозумілих явищ, які потребують дослідження); висунування гіпотез; побудови і здійсненні плану; виявлення зв'язків досліджуваного явища з іншими; вирішення, його пояснення і перевірка; висновки про можливе і необхідне застосування одержаних знань.

Дослідницький метод навчання сприяє досягненню оптимальних результатів навчання при побудові у межах навчального предмету системи навчальних завдань, при пропедевтичній підготовці до їх вирішення, забезпеченні психологічного клімату, що сприяє творчості. Проте дослідницький метод навчання не може охопити весь процес навчання. Навіть обдарований учень не може і не повинен засвоювати весь обсяг знань тільки шляхом особистого дослідження і відкриття нових для себе законів, правил тощо, оскільки самостійне дослідження вимагає багато часу, ніж сприйняття пояснення вчителя. Для практичної реалізації дослідницького методу у навчанні необхідно розробити систему завдань, яка має включати основні етапи проблем, наприклад, з економічної географії середовища і галузям господарства, впливу техніко-економічних особливостей виробництва на принципи його розміщення та ін. Система завдань повинна включати важливі і доступні для загальної освіти методи науки і раціоналізаторської діяльності. З точки зору методики навчального предмету; тема завдань має будуватися з урахуванням таких ознак, як зміст, способи розв'язання, повторюваність типів, їх поєднання і зв'язок з предметним змістом, доступність для даного віку.

Форми завдання при дослідницькому методі навчання можуть бути досить різноманітними. Пропонується завдання, що піддається швидкому вирішенню в класі і вдома, або завдання, що вирішуються протягом цілого уроку, а також домашні задані на певний термін. При утрудненнях у виконанні дослідницьких завдань учням надається допомога, яка передбачає збереження проблемності завдання. Наприклад, шляхом введення додаткових даних звужується проблемне поле пошуку розв'язку, пропонують схожу, але більш легку задачу, членують важке завдання на 2-3 підзадачі та ін. Усі подібні види допомоги у вирішенні завдань перетворюють в евристичний метод (частково-пошуковий). Самостійне вирішення задач припускає формування в учнів таких пошукових навичок, як співвіднесення запропонованих умов задачі і кожного кроку пошуку між собою і питанням завдання, доведеність кожного судження й операції, перевірка повноти і достатності доказу і розв'язку, співвідношення результату розв'язку з питанням задачі. Важливу роль у застосуванні дослідницького методу навчання відіграє індивідуалізація навчання шляхом регулювання складності і типів задач.

Дослідницький метод навчання може застосовуватися на всіх ступенях навчання з урахуванням вікових можливостей і підготовки учнів. Під час викладання гуманітарних предметів дослідницький метод навчання застосовується в трьох напрямках: включення елементів пошуку у всі завдання учня (робота над документами, картами, статистично» таблицями, аналіз художніх творів, участь в археологічних розкопках тощо); розкриття вчителем пізнавального процесу, що здійснюється при доказі того або іншого положення, організація цілісного дослідження, що здійснюється учнями самостійно, але під керівництвом і спостереженням учителя (доповіді, повідомлення, проекти, що ґрунтуються на самостійному пошуку, аналізі, узагальненні фактів). У процесі природничих наук дослідницький метод навчання реалізується через систему експериментальних робіт, для якої характерно, з одного боку, поступове ускладнення змісту пізнавальних задач, з другого – підвищення міри самостійності учнів у їх вирішенні. Перші, посильні для учнів елементи

дослідження, як правило пов'язані зі спостереженнями різних явищ, рослинних і тваринних організмів з метою встановлення деяких фактів, необхідних для первинних узагальнень. Складніші дослідницькі роботи передбачають вирішення пізнавальних задач шляхом постановки і проведення дослідів, що супроводжується висунуттям гіпотез [4].

Підготовка обдарованих учнів до дослідницької діяльності – тривалий процес. На думку А. В. Хуторського [6], існують певні педагогічні рекомендації, які можна враховувати в евристичному навчанні обдарованих учнів. Насамперед, необхідно прийняти все те, що є природним в учневі, навіть якщо воно і не відповідає знанням, культурним уявленням і моральним установкам учителя.

Слід здійснювати педагогічну підтримку обдарованого учня в його позитивній самореалізації. Допомогати і схвалювати культурну працю учня, стимулювати його творчі ідеї, тоді саме вони і будуть розвиватися. Прорахунки і недоліки, на яких учитель не буде концентруватися, будуть зникати, не отримуючи зовнішньої енергетичної підпитки.

Педагогу бажано безпосередньо не навчати обдарованого учня. Учитель сам завжди має навчатися. Тоді учень, дивлячись на вчителя, завжди буде бачити і знати, як можна навчатися. Усі вправи, задачі вчитель має здійснити спільно з учнями. Необхідно шукати істину разом з учнями. При можливості слід застосовувати проблемну ситуацію і спільно з учнями здійснювати творчий процес, науковий пошук, відкриття.

Будь-яку ситуацію з учнями вчитель має сприймати як педагогічну для вирішення виховних або освітніх завдань. Як наслідок, обдарований учень, потрапивши, наприклад, в освітню ситуацію, завжди набуває особистісні знання й досвід, робить власний висновок. Проте і в цьому випадку необхідно допомогти учневі осмислити і сформулювати свої результати, оцінки і висновки.

Важливо постійно вести за обдарованим учнем осмислене спостереження. Все, що здійснює учень, є зовнішнє відображення його внутрішньої сутності. Учителю дуже важливо осмислити внутрішнє через зовнішнє. Слід вдумливо ставитися до обдарованого учня, вдивлятися в нього, дослухатися, відчувати вихованця. Обговорювати разом з учнем його успіхи і проблеми. Все це допоможе зростанню обдарованого учня.

На думку О. І. Кульчицької і В. О. Моляко, обдарована дитина потребує до себе особливої уваги в силу цілого ряду особливостей, зокрема дослідження здатності до творчості, схильність до досягнення намічених результатів, що пов'язані з подоланням різноманітних труднощів, зовнішнього і внутрішнього характеру [1, с. 6, 7]

Крім того необхідно звернути увагу на самоосвіту [1] обдарованого учня. За А. К. Марковою [3], для підвищення культури розумової праці учню слід поставити перед собою завдання підвищити «коефіцієнт корисної дії» свого навчання. Прагнути розвивати вміння швидко і самостійно поповнювати й оновлювати власні знання та вміння. Важливо визначити особисту позицію, лінію поведінки, сформулювати свою точку зору, вміти її відстоювати.

Учитель має допомогти вихованцю осмислити мотиви учіння (бути корисним для суспільства, заслужити схвалення старших або товаришів, отримати глибокі знання, зробити відкриття або просто отримати гарну оцінку). Обдарований учень має визначити свої позитивні та слабкі сторони своєї навчальної роботи. З цією метою він має поставити перед собою завдання у навчальній роботі, знайти спосіб її вирішення, а також перевірки. Уміти планувати свою навчальну роботу і довести почату справу до кінця. Важливо навчитися прийомам переробки навчального матеріалу та його систематизації. Бажано охопити своєю увагою загальні принципи, зв'язки у навчальному матеріалі, не одну тему, а «блоки» тем. Це допоможе обдарованому учню об'єднати і зрозуміти множину окремих розрізнених фактів, побачити контури значущих проблем. Учителю слід спонукати учнів до осмислення загальних ідей сучасного стану цього знання.

Застосовуючи особливості дослідницького методу навчання, сутність якого, як зазначалося, полягає в організації пошукової, пізнавальної діяльності шляхом постановки вчителем пізнавальних і практичних задач, обдаровані учні залучаються до постійного

самостійного творчого їх розв'язання.

Необхідно готувати педагога до дослідницького навчання. Педагог, підготовлений до розв'язання задач дослідницького навчання, має певними характеристиками. Учитель повинен опанувати комплексом специфічних умінь. Основні з них – ті, що притаманні успішному дослідникові. Крім того, потрібні особливі здібності і вміння, суто педагогічні, такі як:

- володіти надчутливістю до проблем, бути здатним бачити «дивне в буденному»; знаходити і ставити перед учнями реальні навчально-дослідницькі завдання в зрозумілій для дітей формі;
- захопити учнів дидактично значимою проблемою, зробивши її проблемою самих дітей;
- бути здатними до виконання функцій координатора і партнера в дослідницькому пошуку, при цьому уміти уникати директивних вказівок і адміністративного тиску;
- бути терпимим до помилок учнів, що припускаються ними в спробах знайти власне рішення (надавати допомогу або адресувати до потрібних джерел інформації тільки у тих випадках, коли учень починає відчувати безнадійність свого пошуку);
- організувати заходи для проведення спостережень, експериментів і різноманітних «польових» досліджень;
- надавати можливість для регулярних звітів робочих груп і обміну думками під час відкритих загальних обговорень;
- заохочувати і всіляко розвивати критичне відношення до дослідницьких процедур;
- стимулювати пропозиції по поліпшенню роботи і висуненню нових, оригінальних напрямів дослідження;
- уважно стежити за динамікою дитячих інтересів до проблеми, що вивчається; уміти закінчити проведення досліджень і роботу по обговоренню і впровадженню рішень в практику до появи у дітей ознак втрати інтересу до проблеми;
- бути гнучким і при збереженні високої мотивації допомагати тим учням, які продовжують працювати над проблемою на добровільних засадах, поки інші учні знаходять шляхи підходу до нової проблеми.

При цьому слід спиратися на принципи дослідницького навчання. До фундаментальних ідей, на яких будується дослідницьке навчання, можуть бути віднесені принципи А. І. Савенков [5, с. 2] орієнтації на пізнавальні інтереси учнів, свободи вибору і відповідальності за власне навчання, освоєння знань в єдності із способами їх отримання, опори на розвиток умінь самостійного пошуку інформації, поєднання продуктивних і репродуктивних методів навчання, формування уявлень про динамічність знання, формування уявлення про дослідження як стиль життя, використання авторських навчальних програм та ін.

Відтак, тільки розвинені педагогічні здібності входять в структуру педагогічної діяльності, сприяють досягненню проєктованих цілей, формуванню професійної компетентності і викликають позитивні зміни в особистісній сфері вихованців, спрямовують їх на розвиток дослідницьких здібностей.

Таким чином, за допомогою дослідницького методу навчання обдаровані учні здійснюють творчий пошук і відбувається практичне застосування знань, забезпечується оволодіння ними методами наукового пізнання в процесі діяльності по їх пошуку. Отже, дослідницький метод навчання є умовою формування в обдарованих учнів інтересу, потреби у творчій діяльності, в самоосвіті, самоактуалізації та саморозвитку.

Література:

1. Громцева А.К. Формирование у школьников готовности к самообразованию. – М.: Просвещение, 1983. – 144 с.
2. Кульчицкая Е.И., Моляко В.А. Сирень одаренности в саду творчества. Житомир: Вид-во ЖДУ им. И. Франка, 2008. – 316 с.

3. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте: пособ. для учителей. – М.: Просвещение, 1983. – 96 с.
4. Педагогика: Большая современная энциклопедия / сост. Е.С. Рапацевич. – Мн.: «Соврем. Слово», 2005. – С. 223-224.
5. Савенков, А.И. Психологические основы исследовательского подхода к обучению / А.И. Савенков. – М., 2006. – 234 с.
6. Хуторской А.В. Развитие одаренности школьников: методика продуктивного обучения. – М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 2000. – 340 с.

УДК 378.013(076.5)

*Вітвицька С.С., д.пед.н., професор,
Житомирський державний університет ім. І. Франка, м. Житомир*

ПІДГОТОВКА МАГІСТРІВ ОСВІТИ ДО ТВОРЧОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статье анализируются разные подходы к определению понятий "творчество", "педагогическое творчество", "творческая деятельность", "креативность", "одаренность", "инновации"; освещаются основные положения авторской концепции и технологии подготовки магистров образования к творческой педагогической деятельности.

Ключевые слова: *творчество, педагогическое творчество, творческая деятельность, креативность, одаренность, инновации; технология подготовки магистров образования к творческой педагогической деятельности.*

In the article the different going is analysed near determination of concepts "work", "pedagogical work", "creative activity", "creativity", "gift", "innovations"; the substantive provisions of authorial conception and technology of preparation of master's degrees of education are illuminated to creative pedagogical activity.

Keywords: *work, pedagogical work, creative activity, creativity, gift, innovations; technology of preparation of master's degrees of education is to creative pedagogical activity.*

Вибір Україною курсу на інтеграцію і входження до Європейського освітнього простору, інтернаціоналізація ділових стосунків у різних сферах діяльності підвищує попит на фахівців, здатних до творчості.

У сучасних умовах існує гостра потреба суспільства, щоб його члени навчилися адаптуватися до швидких соціально-економічних змін, і тому формування у людини творчого ставлення до навколишнього світу і його пізнання, а разом з тим і пізнання себе в світі є дуже актуальним.

Сьогодні вища педагогічна освіта стає одним із визначальних чинників відтворення інтелектуальних і продуктивних сил суспільства, розвитку духовної культури українського народу, запорукою майбутнього у зміцненні і утвердженні авторитету України як суверенної незалежної демократичної держави.

У зв'язку з цим одним із завдань вчителя є оволодіння вмінням допомагати своїм вихованцям відкривати власний творчий потенціал, який стане у майбутньому джерелом саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення.

Орієнтація вищої ступеневої педагогічної освіти України (бакалаврат, магістратура) у світовий освітній простір супроводжується суттєвими змінами як у теорії педагогічної освіти, так і у педагогічній практиці.

Теоретики педагогіки намагаються створити єдину термінологічну систему, запозичивши терміни і поняття іншомовного походження і в цьому процесі є певний волюнтаризм.

Редакційна колегія журналу “Креативна педагогіка” запрошує всіх креативно-орієнтованих освітян до творчої співпраці на сторінках даного журналу з проблем навчально-виховної тематики “Дидактичні технології та духовна культура особистості”.

Науково-педагогічне видання

КРЕАТИВНА ПЕДАГОГІКА

Випуск 5

Редакційна колегія:

Д.В. Чернілевський (головний редактор) та ін.

Комп'ютерна верстка і набір:
О.В. Вознюк, Н.З. Сіранчук

Підписано до друку 19.05.2012. Формат 60x84/8.
Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний. Друк ризографічний.
Ум. друк. арк. 9,8. Наклад 300 прим. Зам. № 34.
Віддруковано ФОП "Корзун Д.Ю."

Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки
21009, м. Вінниця, вул. Червоноармійська, 1